Architektura materii: od alchemicznych marzeń do prawa okresowego w świetle The Age of Alchemy

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Artykuł analizuje transformację idei atomu z koncepcji filozoficznej w mierzalny model naukowy, zapoczątkowaną przez Johna Daltona w 1803 roku. Autor podkreśla, że model Daltona stał się kluczowy nie dzięki bezpośredniej obserwacji cząstek, lecz dzięki zdolności wyjaśniania regularności masowych i praw stechiometrii, takich jak prawo stosunków wielokrotnych. Choć pierwotne założenia o niepodzielności atomu okazały się błędne, teoria ta była „płodna", gdyż umożliwiła rozwój nowoczesnej chemii jako nauki o strukturze dyskretnej. Tekst ukazuje proces ewolucji wiedzy, w którym uproszczone modele są stopniowo zastępowane przez bardziej złożone struktury (elektrony, jądra), zachowując jednocześnie swoją użyteczność w określonych zakresach obliczeniowych.

The article analyzes the transformation of the idea of the atom from a philosophical concept into a measurable scientific model, initiated by John Dalton in 1803. The author emphasizes that Dalton's model became key not through direct observation of particles, but through its ability to explain mass regularities and laws of stoichiometry, such as the law of multiple proportions. Although the original assumptions about the indivisibility of the atom proved incorrect, this theory was 'fruitful' as it enabled the development of modern chemistry as a science of discrete structure. The text illustrates the process of knowledge evolution, in which simplified models are gradually replaced by more complex structures (electrons, nuclei), while maintaining their utility within specific computational ranges.

Artykuł analizuje intelektualną i metodologiczną drogę nauk o materii – od intuicji alchemicznych, przez narodziny nowoczesnej chemii, aż po fizykę jądrową. Główna teza

koncentruje się na procesie stopniowego przenoszenia punktu ciężkości w wyjaśnianiu tożsamości pierwiastków: z powierzchniowych cech i spekulacji, poprzez mierzalne modele atomowe Daltona i systematykę Mendelejewa, aż do odkrycia liczby protonów w jądrze atomowym jako ostatecznego wyznacznika natury materii. Tekst ukazuje, jak nauka ewoluowała od prób magicznej transmutacji ku rygorystycznemu modelowaniu strukturalnemu, gdzie mierzalność i predykcja zastąpiły tajemnicę. Autor dowodzi, że współczesne rozumienie pierwiastków nie jest zaprzeczeniem dawnych poszukiwań, lecz ich radykalnym pogłębieniem – odkryciem, że klucz do przemiany materii nie leży w chemicznych reakcjach powłok elektronowych, lecz w fizyce jądra. To przejście od 'kamienia filozoficznego' do liczby atomowej stanowi fundament współczesnej wiedzy o budowie wszechświata.

SŁOWA KLUCZOWE

architektura materii | prawo okresowe | model atomowy Daltona | elektrochemia Humphry'ego Davy'ego | liczba atomowa Moseleya | transmutacja jądrowa | reakcje redoks | struktura dyskretna materii | prawa elektrolizy Faradaya | stechiometria | konfiguracja elektronowa | izotopy | fizyka jądrowa | mechanika kwantowa

Atom Daltona jako mierzalny model chemiczny

Atom wraca z filozofii: Dalton, elektrochemia i narodziny nowoczesnego obrazu reakcji chemicznej

Po rewolucji Lavoisiera chemia dysponowała już znacznie lepszym językiem klasyfikacji substancji, rygorem bilansowania masy oraz rosnącym zasobem danych o składzie związków. Nadal brakowało jej jednak przekonującego mechanizmu wyjaśniającego, dlaczego substancje łączą się właśnie w takich, a nie innych proporcjach. Waga ujawniała regularność, lecz sama jej nie tłumaczyła. To napięcie między pomiarem makroskopowym a niewidzialną strukturą materii otworzyło drogę do ponownego wprowadzenia atomu do nauki. Autor książki wskazuje rok 1803 jako symboliczny moment powrotu idei atomistycznej za sprawą Johna Daltona, podkreślając jakościową różnicę między wcześniejszym atomizmem filozoficznym a nowoczesnym modelem ilościowym.

Dalton nie był pierwszym człowiekiem, który pomyślał o niepodzielnych składnikach materii. Atomizm Demokryta i Leukipposa należał do starożytnych prób rozwiązania problemu zmiany:

skoro rzeczy nieustannie się przekształcają, być może pod zmiennymi jakościami istnieją trwalsze, elementarne jednostki. W starożytności była to jednak przede wszystkim propozycja filozoficzna; nie dysponowano aparatem pozwalającym powiązać atomy z wynikami ilościowych analiz chemicznych.

Dalton dokonał zasadniczej zmiany statusu hipotezy atomowej: przestała być ona wyłącznie metafizyczną odpowiedzią na pytanie o budowę świata, a zaczęła funkcjonować jako model objaśniający regularności ujawniane przez pomiary masowe. W szerszym kontekście chemicznym szczególne znaczenie miało prawo stałości składu wiązane z Josephem Louisem Proustem oraz obserwacje prowadzące do prawa stosunków wielokrotnych. Jeżeli dany związek chemiczny zawiera pierwiastki w określonej proporcji masowej, a te same pierwiastki mogą utworzyć więcej niż jeden związek, stosunki mas jednego składnika przypadających na ustaloną masę drugiego często pozostają prostymi wielokrotnościami liczb całkowitych. Taki wzorzec staje się znacznie bardziej zrozumiały, jeśli przyjmiemy, że materia nie tworzy kontinuum dowolnie podzielnego w każdym procesie chemicznym, lecz składa się z dyskretnych jednostek łączących się w całkowitoliczbowych proporcjach. Atomizm zaczął więc dostarczać wyjaśnienia dla danych, których sama fenomenologia reakcji nie potrafiła uporządkować.

To przejście ma doniosłość metodologiczną. Chemia wkroczyła w fazę, w której niewidzialny byt teoretyczny uzyskiwał naukową wartość nie dlatego, że można go bezpośrednio zobaczyć, lecz dlatego, że pozwalał przewidywać i wyjaśniać regularności obserwowane na poziomie dostępnym pomiarowi. Współczesna filozofia nauki rozpoznaje tu jeden z podstawowych mechanizmów teoretyzowania: teoria może dotyczyć obiektów niedostępnych bezpośredniej obserwacji, o ile prowadzi do konsekwencji sprawdzalnych empirycznie i integruje rozproszone dane w spójny system.

Atom Daltona należał właśnie do tej kategorii. Był konstruktem teoretycznym o rosnącej mocy eksplanacyjnej, a nie mikroskopijną kulką zobaczoną przez chemika. Dalton przyjmował, że atomy określonego pierwiastka mają charakterystyczną masę, a związki powstają w wyniku łączenia atomów różnych pierwiastków w prostych stosunkach liczbowych.

Wiele szczegółów jego modelu okazało się błędnych. Atomy nie są niepodzielne; mogą różnić się masą z powodu istnienia izotopów, a przypisywane przez Daltona wzory niektórych związków były nieprawidłowe, gdyż autor nie dysponował jeszcze wystarczającymi podstawami do ustalania rzeczywistych stosunków atomowych. Jednak właśnie ten przypadek doskonale ilustruje różnicę między teorią płodną a teorią doskonałą. Płodność modelu polegała na tym, że umożliwiał on nowe pytania, obliczenia i doświadczenia, nawet jeśli jego pierwotna postać wymagała później głębokiej przebudowy.

Z dzisiejszej perspektywy szczególnie interesujące jest to, że chemia Daltona była już nauką o strukturze dyskretnej, choć nie znała jeszcze prawdziwej struktury atomu. Współczesny chemik określa tożsamość pierwiastka poprzez liczbę protonów w jądrze, podczas gdy Dalton nie znał ani protonu, ani elektronu, ani neutronu, ani jądra. Autor książki zestawia jego pierwotnie niepodzielny atom z późniejszym obrazem jądra i elektronów. Powstała więc osobliwa sytuacja epistemologiczna: model mógł poprawnie opisywać relacje między jednostkami materii, mimo że jego autor mylił się co do ich wewnętrznej budowy. Rozwój chemii ponownie pokazuje, że trafność naukowa ma strukturę warstwową. Model może być poprawny w jednym zakresie i fałszywy w drugim. Atom Daltona jest użyteczny jako jednostka stechiometryczna, choć nie jest fizycznie niepodzielny.

Nauka rozwija się zatem nie zawsze poprzez proste odrzucanie dawnych teorii, lecz często poprzez określanie ich zakresu obowiązywania oraz włączanie ich w bardziej ogólne modele.

Reakcja chemiczna reorganizuje elektrony, a nie jądra atomowe

Logika ta jest szczególnie widoczna w chemii poprzez pojęcie reakcji. Autor książki ujmuje reakcję chemiczną jako reorganizację atomów, co pozostaje trafnym obrazem na poziomie klasycznym: jądra pierwiastków zachowują swoją tożsamość, podczas gdy zmieniają się konfiguracje elektronowe, wiązania oraz rozmieszczenie atomów w cząsteczkach lub strukturach materiału. Współczesna teoria uzupełnia ten obraz o poziom kwantowochemiczny. Wiązanie chemiczne nie jest mechanicznym haczykiem między kulkami, lecz stanem elektronowym układu wielu jąder i elektronów, którego opis wymaga funkcji falowej, orbitali molekularnych lub innych formalizmów przybliżonych. To, co w szkolnym równaniu zapisujemy jako prostą zamianę reagentów w produkty, jest w rzeczywistości reorganizacją gęstości elektronowej na wielowymiarowej powierzchni energii potencjalnej.

Dla historii alchemii różnica między reakcją chemiczną a transmutacją jądrową ma kluczowe znaczenie. Przez stulecia adepci próbowali za pomocą ogrzewania, destylacji, rozpuszczania czy amalgamowania zmienić jeden metal w drugi. Współczesna wiedza wyjaśnia, dlaczego procedury te nie mogły doprowadzić do zmiany pierwiastka. Reakcje chemiczne mogą radykalnie odmienić barwę, rozpuszczalność, twardość czy reaktywność substancji, ponieważ modyfikują sposób organizacji elektronów i atomów, lecz nie wpływają na liczbę protonów w jądrze. Złoto pozostaje złotem, gdyż każde jego jądro zawiera 79 protonów; miedź pozostaje miedzią przy 29 protonach.

Aby zmienić miedź w złoto, należy ingerować nie w chemię powłok elektronowych, lecz w fizykę jądra.

Dalton nie mógł jeszcze sformułować tego rozróżnienia, jednak jego atomizm przygotował grunt pod późniejsze oddzielenie dwóch poziomów transformacji. Alchemia zakładała, że substancje można przemieniać poprzez odpowiednie operacje materialne. Chemia Daltona zaczęła natomiast wskazywać na strukturalne ograniczenie reakcji: jednostki pierwiastków są zachowywane i jedynie przegrupowywane. Dopiero odkrycia fizyki jądrowej dowiodły, że istnieje poziom głębszy, na którym tożsamość pierwiastka może zostać zmieniona. Historia przejścia od alchemii do chemii, a następnie do fizyki jądrowej, jest zatem historią coraz dokładniejszego lokalizowania miejsca przemiany.

Przełom atomistyczny zbiegł się w czasie z drugim procesem, który całkowicie zmienił nauki o materii: narodzinami elektrochemii. Pod koniec XVIII wieku doświadczenia Luigiego Galvaniego nad skurczami mięśni żab oraz interpretacje Alessandro Volty doprowadziły do sporu o naturę elektryczności biologicznej i powstania ogniwa elektrycznego. Stos Volty dostarczył chemikom narzędzia wcześniej praktycznie niedostępnego: względnie ciągłego źródła prądu. Z dzisiejszej perspektywy trudno przecenić znaczenie tej innowacji.

Elektryczność przestała być przede wszystkim krótkotrwałym spektaklem iskier i wyładowań statycznych, a stała się kontrolowanym reagentem energetycznym. W chemii energia elektryczna otworzyła nową drogę rozkładu substancji. Jeśli Lavoisier definiował pierwiastek operacyjnie jako materiał, którego nie potrafiono rozłożyć znanymi metodami, elektroliza nagle zwiększyła siłę samego pojęcia „znanej metody". Substancja uznawana za prostą mogła okazać się złożona nie dlatego, że definicja była błędna, lecz dlatego, że technologia analizy osiągnęła nowy poziom. W historii nauki jest to mechanizm powracający: rozwój instrumentu zmienia nie tylko liczbę faktów, lecz również granice kategorii teoretycznych.

Elektryczność jako klucz do izolacji pierwiastków

Najbardziej spektakularnie wykorzystał tę możliwość Humphry Davy. Autor książki przedstawia go jako jednego z wielkich bohaterów nowoczesnej chemii – badacza gazów, elektrolizy i mistrza publicznego pokazu naukowego. Szczególnie istotne były jego eksperymenty elektrochemiczne z początku XIX wieku. Przepuszczając prąd przez stopione związki, Davy potrafił wydzielić niezwykle reaktywne metale, których nie dało się uzyskać tradycyjnymi metodami redukcji stosowanymi w metalurgii. W 1807 roku wyizolował potas i sód, a następnie uczestniczył w izolowaniu kolejnych metali ziem alkalicznych. Nie było to wydarzenie wyłącznie katalogowe; nie chodziło o zwykłe

dopisanie kilku nazw do listy substancji. Elektroliza dowiodła, że materia posiada głębszą strukturę powiązaną z elektrycznością.

Autor książki przypisuje Davy'emu izolację między innymi potasu, sodu, wapnia, baru, magnezu, strontu, boru i litu oraz związki z chlorem i jodem. Historycznie pewne jest jego centralne znaczenie dla izolacji potasu i sodu oraz otrzymywania kilku metali ziem alkalicznych, natomiast lit odkryli Johan August Arfwedson i jego współpracownicy w innym kontekście, a jod odkrył Bernard Courtois. Davy odegrał jednak istotną rolę w rozpoznaniu elementarnej natury chloru oraz w badaniach jodu. Rozróżnienie to jest ważne nie ze względu na pedantyczne rozdzielanie zasług, lecz dlatego, że ukazuje naukę jako proces sieciowy: odkrycie pierwiastka, jego izolacja, nazwanie i scharakteryzowanie często należą do różnych etapów i różnych ludzi. Potas i sód były szczególnie efektownymi przykładami nowej chemii. W stanie wolnym są to metale połyskliwe, lecz niezwykle reaktywne. Sód gwałtownie reaguje z wodą, tworząc wodorotlenek sodu i wodór, natomiast potas czyni to jeszcze intensywniej. Dla chemika początku XIX wieku widok srebrzystego metalu powstałego z materiału wcześniej traktowanego jako składnik soli lub alkaliów był kolejnym ciosem wymierzonym intuicji o elementarności codziennie znanych materiałów. Tak jak woda okazała się związkiem, tak substancje alkaliczne okazały się chemicznie złożone.

Współczesna chemia rozumie elektrochemiczne wydzielanie metalu jako proces redoks. Na katodzie kation metalu przyjmuje elektrony i ulega redukcji, przechodząc w stan metaliczny; na anodzie zachodzi utlenianie. Cała reakcja jest zatem kontrolowanym przepływem elektronów sprzężonym z przemianami chemicznymi. Autor książki posługuje się tu metaforą elektronu jako „waluty chemii” i reakcji redoks jako „molekularnego rabunku”.

Elektrony nie są oczywiście kradzione intencjonalnie; ich transfer wynika z różnic energetycznych, struktur elektronowych reagentów oraz warunków reakcji. Obraz ten pozostaje jednak heurystycznie użyteczny, gdyż podkreśla, że w procesach redoks zmiana rozmieszczenia elektronów jest kluczowa. Właśnie tutaj chemia Daltona spotyka się z elektrochemią Davy'ego na poziomie teorii materii. Jeśli atomy są jednostkami pierwiastków, a reakcje zachodzą w określonych proporcjach, elektryczność mogła stanowić siłę odpowiedzialną za ich łączenie i rozdzielanie. Wczesne teorie elektrochemiczne nie odpowiadały jeszcze współczesnemu obrazowi wiązania jonowego i kowalencyjnego, ale szybko pojawiło się przekonanie, że elektryczne właściwości materii decydują o reaktywności chemicznej. Ta intuicja okazała się niezwykle płodna.

Dzisiejsza chemia potwierdza jej głęboki sens, choć mechanizmy opisuje poprzez elektromagnetyzm i mechanikę kwantową. Elektrochemia dokonała także czegoś, co z perspektywy długiej historii alchemii ma znaczenie niemal symboliczne: pozwoliła chemikowi rozkładać materiały za pomocą niewidzialnego czynnika, lecz tym razem ów czynnik można było mierzyć,

kontrolować i reprodukować. Alchemiczny „duch” substancji został zastąpiony przepływem ładunku elektrycznego, a tajemnicze „powinowactwa” zyskały ilościową podstawę. Jest to jeden z najbardziej charakterystycznych procesów nowoczesnej nauki: nie usuwa ona tajemnicy świata przez banalizację zjawiska, lecz zastępuje nieweryfikowalne byty mechanizmami, których skutki można policzyć.

Materializacja psychiki poprzez eksperymenty chemiczne

Davy nie był jednak wyłącznie chemikiem zamkniętym w laboratorium. Autor książki poświęca wiele miejsca jego badaniom nad gazami oraz publicznym wykładom w Royal Institution. Pod koniec XVIII wieku, w Pneumatic Institution w Bristolu, prowadził on eksperymenty nad wpływem gazów na organizm, w tym między innymi podtlenku azotu.

W tych praktykach przeplatała się odwaga eksperymentatora ze standardami bezpieczeństwa, które dziś byłyby nieakceptowalne. Davy oraz jego współpracownicy traktowali własne ciała jako instrumenty badawcze, wdychając substancje i skrupulatnie opisując efekty fizjologiczne. Podtlenek azotu łączy w tym kontekście historię chemii, farmakologii, anestetyki i kultury eksperymentu. Gaz ten wywołuje euforię, zmienia percepcję i działa przeciwbólowo, co później zaowocowało jego medycznym zastosowaniem w znieczuleniu. Doświadczenia Davy'ego dowiodły zatem, że substancja chemiczna może w sposób powtarzalny modyfikować stan świadomości.

W kontekście alchemicznego marzenia o przemianie człowieka jest to moment przełomowy: zamiast poszukiwania uniwersalnego eliksiru, zaczęto obserwować konkretne oddziaływanie określonej cząsteczki na układ nerwowy. Współczesna neurochemia wyjaśnia działanie substancji psychoaktywnych poprzez interakcje z receptorami, kanałami jonowymi i sieciami neuronalnymi. Choć Davy nie znał tych mechanizmów, jego doświadczenia wpisywały się w nurt materializacji psychiki: stan umysłowy przestał być domeną wyłącznie ducha czy charakteru, skoro można go zmieniać za pomocą konkretnej substancji wprowadzonej do organizmu. Chemia zaczęła tym samym wkraczać na teren zarezerwowany dotąd dla filozofii i medycyny humoralnej.

Jednocześnie eksperymenty na sobie ilustrują granicę pomiędzy heroizmem naukowym a ryzykiem metodologicznym. Samoobserwacja posiada wartość fenomenologiczną, lecz jest obciążona subiektywizmem, brakiem zaślepienia oraz trudnością w kontrolowaniu dawki. Nowoczesna farmakologia wypracowała aparat badań przedklinicznych, prób klinicznych, randomizacji i

placebo właśnie dlatego, że pojedyncze świadectwo człowieka – nawet wyjątkowo inteligentnego badacza – nie wystarcza do ustalenia skuteczności ani bezpieczeństwa substancji.

Elektryczność i symbolika jako pomost do struktury atomu

Ten wątek dobrze pokazuje, jak bardzo chemia XIX wieku znajdowała się na pograniczu różnych tradycji poznawczych. W jednym laboratorium można było jednocześnie izolować pierwiastki, badać prąd elektryczny, eksperymentować z gazami i obserwować wpływ substancji na świadomość. Granice między chemią nieorganiczną, elektrochemią, fizjologią i fizyką nie były jeszcze ustabilizowane tak jak w późniejszej akademii. Specjalizacja naukowa dopiero przyspieszała. Ta względna otwartość miała ogromną zaletę: pozwalała przenosić metody i intuicje między problemami, które później znalazły się w oddzielnych dyscyplinach. Instytucją szczególnie ważną dla tego procesu była Royal Institution w Londynie.

Davy uczynił z publicznego wykładu chemicznego wydarzenie społeczne, a spektakularne demonstracje reakcji, płomieni, wyładowań i nowych substancji przyciągały szeroką publiczność. Materiał źródłowy trafnie podkreśla ten aspekt, wskazując na przesunięcie chemii z zamkniętego warsztatu ku kulturze publicznej. że widowiskowość nie była przeciwieństwem nauki. Była częścią budowania społecznej legitymizacji eksperymentu. Publiczny pokaz spełniał kilka funkcji naraz. Edukował, zdobywał patronów, budował prestiż instytucji, przekonywał o użyteczności badań i wytwarzał emocjonalną więź między społeczeństwem a nauką. Nowoczesna popularyzacja nauki ma tutaj jednego ze swoich ważnych antenatów. Davy rozumiał, że prawda laboratoryjna nie rozprzestrzenia się wyłącznie przez artykuły i korespondencję między specjalistami; wymaga także kultury, która uznaje naukę za działalność godną uwagi i finansowania. Relacja Davy'ego z Michaelem Faradayem dostarcza z kolei materiału do analizy społecznej mobilności w nauce. Faraday pochodził z rodziny o skromnych zasobach, pracował jako introligator i dzięki kontaktowi z wykładami oraz własnej determinacji wszedł do środowiska Royal Institution.

Materiał źródłowy przedstawia go jako jednego z największych spadkobierców Davy'ego i mistrza komunikowania nauki. Jego historia jest ważna nie jako romantyczna legenda "geniusza, który przebił się z nizin", lecz jako przykład tego, jak instytucje popularyzacji nauki mogły częściowo otwierać dostęp do elitarnych wspólnot wiedzy. Faraday miał później dokonać odkryć dla elektromagnetyzmu i elektrochemii. Wprowadzone przez niego prawa elektrolizy połączyły ilość ładunku elektrycznego z ilością substancji wydzielanej na elektrodach. Było to kolejne zwycięstwo ilościowego stylu myślenia: przemiana chemiczna i elektryczność zostały połączone relacją

mierzalną. W dzisiejszym języku jedno z praw Faradaya wyraża proporcjonalność pomiędzy ilością substancji ulegającej przemianie elektrodowej a przepływającym ładunkiem. Chemia zyskiwała tym samym jeszcze jedną formę rachunkowości materii - tym razem rachunek sprzęgnięty z elektrycznością. Znaczenie tego kroku dla późniejszej teorii atomowej było ogromne. Jeżeli określona ilość ładunku odpowiada określonej ilości przemiany chemicznej, rodzi się sugestia, że zarówno materia, jak i elektryczność mogą posiadać strukturę dyskretną. XIX-wieczni badacze nie dysponowali jeszcze pełnym obrazem elektronu, ale prawa elektrolizy tworzyły empiryczny pomost pomiędzy chemią stechiometryczną a przyszłą fizyką cząstek naładowanych. Kiedy pod koniec wieku J.J.

Thomson zidentyfikuje elektron jako składnik atomu, okaże się, że elektryczność nie jest jedynie zewnętrzną siłą działającą na materię. Jest konstytutywną częścią jej struktury. Ten moment będzie miał daleko idące konsekwencje dla samego pojęcia pierwiastka. Lavoisier definiował pierwiastek operacyjnie poprzez nierozkładalność chemiczną. Dalton traktował atom pierwiastka jako niepodzielną jednostkę. XIX- i XX-wieczna fizyka pokaże jednak, że atom posiada strukturę wewnętrzną i może zostać rozłożony na mniejsze składniki. Dlaczego więc pierwiastek zachowuje swoją tożsamość? Odpowiedź nie leży w niepodzielności atomu, lecz w liczbie protonów jego jądra. Dopiero Moseley w XX wieku nada temu pojęciu empiryczną precyzję przez związek między widmem rentgenowskim a liczbą atomową. Zanim do tego dojdzie, chemia XIX wieku będzie jednak musiała rozwiązać problem znacznie bardziej praktyczny: jak uporządkować rosnącą liczbę pierwiastków i ich właściwości. Sukcesy Davy'ego, Berzeliusa, Gay-Lussaca i kolejnych badaczy prowadziły do gwałtownego powiększania katalogu substancji elementarnych. Każde nowe odkrycie zwiększało zarazem chaos klasyfikacyjny. Nauka stawała przed problemem charakterystycznym dla dojrzałych systemów wiedzy: nadmiar faktów zaczyna wymagać teorii porządkującej.

Jöns Jacob Berzelius odegrał w tym procesie rolę szczególnie doniosłą. Rozwijał precyzyjne pomiary mas atomowych, system symboli pierwiastków oparty na literach ich nazw oraz elektrochemiczne koncepcje wiązania. To właśnie symbolika chemiczna pozwoliła językowi nauki osiągnąć stopień kompresji nieosiągalny w opisach słownych. Zamiast każdorazowo opisywać "wodę złożoną z wodoru i tlenu", chemik mógł operować wzorem. Symbol chemiczny nie był jedynie skrótem; stawał się elementem formalnego języka umożliwiającego obliczenia i porównania. Rozwój notacji ponownie pokazuje, jak ważna dla nauki jest infrastruktura symboliczna. System pojęć może być poprawny, lecz pozostawać nieefektywny, jeśli każda relacja wymaga wielostronicowego opisu. Matematyka osiągnęła ogromną moc częściowo dlatego, że stworzyła język kompresujący złożone operacje. Chemia zaczynała robić coś analogicznego. Symbole pierwiastków, wzory i równania reakcji przekształcały eksperymentalną wiedzę o substancjach w strukturę możliwą do algebraicznego traktowania.

Od pomiaru mas do teorii układu

Wraz z tym rozwojem coraz wyraźniej ujawniał się problem mas atomowych. Atom był niewidzialny i nie można go było zważyć bezpośrednio; wyznaczano jedynie względne relacje mas, opierając się na składzie związków i stechiometrii. Powstawała więc szczególna konstrukcja metrologiczna: masa jednostki niedostępnej bezpośredniemu ważeniu była rekonstruowana z regularności makroskopowych. To przykład niezwykłej potęgi rozumowania pośredniego w nauce – człowiek poznaje obiekt, którego nie potrafi dotknąć ani zobaczyć, poprzez konsekwencje, jakie jego istnienie wywołuje w mierzalnym świecie.

Na tym tle należy umieścić także prawo Avogadra, według którego równe objętości gazów w tych samych warunkach temperatury i ciśnienia zawierają równą liczbę cząsteczek. Choć jego pełne znaczenie doceniano stopniowo, pozwoliło ono rozdzielić pojęcia atomu i cząsteczki oraz wyjaśnić obserwowane stosunki objętości gazów reagujących. Chemia zaczęła zatem składać trzy różne poziomy opisu: masowy, objętościowy i cząsteczkowy. Dopiero ich uporządkowanie umożliwiło późniejszą stabilizację wzorów chemicznych i mas atomowych.

Tak dochodzimy do jednego z najważniejszych problemów metodologicznych XIX-wiecznej chemii: fakty eksperymentalne nie układają się same w tabelę natury. Należało zdecydować, które cechy są kluczowe, a które uboczne. Pierwiastki można było klasyfikować według masy atomowej, reaktywności, wartościowości, gęstości, temperatury topnienia, barwy czy zachowania wobec tlenu i kwasów.

Dobra klasyfikacja musi jednak robić coś więcej niż tylko porządkować istniejący zbiór. Najbardziej wartościowa jest ta, która ujawnia regularność i pozwala przewidzieć coś jeszcze nieznanego. Właśnie tutaj pojawia się Mendelejew. Autor książki przedstawia jego tablicę z 1869 roku jako system, który pozostawiał luki i przewidywał właściwości nieodkrytych pierwiastków. Aspekt ten jest centralny dla zrozumienia różnicy między katalogiem a teorią. Katalog mówi, jakie obiekty znamy; teoria zaś wskazuje, jak są one ze sobą powiązane i czego jeszcze powinniśmy się spodziewać. Tablica Mendelejewa była potężna właśnie dlatego, że nie traktowała brakującego elementu jako błędu systemu, lecz jako przewidywaną nieobecność.

To jednak będzie przedmiotem następnej części. Z perspektywy obecnego etapu istotne jest przede wszystkim to, że droga od Lavoisiera do Mendelejewa nie była serią nazwisk do zapamiętania, lecz sekwencją zmian sposobu pytania o materię. Lavoisier pytał, jak bilansować składniki reakcji. Dalton zastanawiał się, jakie niewidzialne jednostki mogą wyjaśnić stałe proporcje. Davy i Faraday pokazali, że przemiany chemiczne są sprzęgnięte z elektrycznością. Berzelius porządkował masy i symbole, a Avogadro umożliwił rozróżnienie atomów i cząsteczek.

Rygor pomiaru jako fundament nowoczesnej nauki

Każdy etap zmniejszał przestrzeń dostępną dla swobodnych spekulacji, ponieważ coraz większa część teorii musiała pozostawać zgodna z rosnącą liczbą niezależnych pomiarów. To właśnie oznacza dojrzewanie nauki. Nie polega ono na tym, że uczeni przestają popełniać błędy, lecz na tym, że system poznawczy coraz skuteczniej ogranicza liczbę błędów, które mogą przetrwać konfrontację z różnymi rodzajami danych. Teoria chemiczna XIX wieku nie mogła już jednocześnie ignorować masy, objętości gazu, zachowania elektrochemicznego, wartościowości i składu związków; każdy kolejny rodzaj pomiaru stawał się dodatkowym testem spójności.

Nowoczesna chemia zaczęła osiągać coś, czego alchemia nigdy nie zdołała zinstytucjonalizować: samokorygującą się sieć ograniczeń. Alchemiczna receptura mogła przetrwać dzięki tajemnicy, autorytetowi albo wieloznacznej interpretacji niepowodzenia. Chemiczna teoria wystawiona na wiele niezależnych pomiarów miała coraz mniej możliwości ucieczki. Jeśli masa się nie zgadzała, trzeba było poprawić model. Jeśli gaz miał inną gęstość niż przewidywano, należało wyjaśnić różnicę. Jeśli pierwiastek nie pasował do schematu, można było zakwestionować dane albo sam schemat, lecz problem pozostawał publiczny i policzalny. Paradoksalnie zatem największym osiągnięciem chemii nie było wyeliminowanie wyobraźni, lecz podporządkowanie jej rygorowi.

Dalton musiał wyobrazić sobie atomy, których nie widział. Faraday musiał myśleć o polach i relacjach między elektrycznością a materią. Mendelejew będzie musiał zaufać regularności na tyle, by zostawić w tabeli miejsce dla rzeczy jeszcze nieznanej. Naukowość nie polegała na braku spekulacji, lecz na tym, że spekulacja coraz częściej składa rachunek przed doświadczeniem. W tym właśnie miejscu długie dzieje alchemii otrzymują swój najbardziej przewrotny ciąg dalszy. Dawni adepci poszukiwali niewidzialnego porządku pozwalającego przemieniać materię. Chemicy XIX wieku również go poszukiwali, lecz zamiast jednego kamienia filozoficznego odkrywali strukturę praw, proporcji, ładunków i regularności okresowych. Natura rzeczywiście posiadała ukryty porządek – tylko nie ten, którego oczekiwali alchemicy. Nie był on zakodowany w jednej cudownej substancji, lecz w relacjach pomiędzy atomami, elektronami, energią i strukturą.

Kiedy Mendelejew ułoży pierwiastki w porządku ujawniającym powtarzalność właściwości, wydarzy się coś o ogromnym znaczeniu filozoficznym. Po raz pierwszy chemiczna różnorodność świata zacznie wyglądać nie jak zbiór przypadkowych materiałów, lecz jak powierzchnia głębszego ładu. Tablica okresowa będzie nie tylko narzędziem klasyfikacji, ale stanie się mapą nieznanej jeszcze architektury atomu. I właśnie wtedy pojawi się nowa tajemnica: dlaczego okresowość w ogóle istnieje? Mendelejew zobaczy wzorzec, lecz nie pozna jego pełnej przyczyny. Aby ją zrozumieć, chemia będzie musiała oddać atom fizyce. Thomson znajdzie elektron, Rutherford jądro, Moseley

zwiąże porządek pierwiastków z ładunkiem jądra, a mechanika kwantowa wyjaśni strukturę powłok elektronowych. Dopiero wówczas stanie się jasne, dlaczego pierwiastki zachowują się okresowo i dlaczego chemia ma właśnie taką, a nie inną architekturę.

Poszukiwanie głębszego porządku w różnorodności pierwiastków

Alchemicy pytali, czy metale można przemieniać. Dalton zmusił chemię do pytania o to, z jakich jednostek zbudowana jest materia. Davy i Faraday wykazali z kolei, że elektryczność jest integralna dla reakcji. Następne pokolenie postawi jeszcze trudniejsze pytanie: czy wszystkie pierwiastki należą do jednego systemu i czy ich różnorodność wynika z jednej głębszej struktury?

Odpowiedź na to pytanie doprowadzi do powstania układu okresowego — prawdopodobnie najbardziej skondensowanej mapy wiedzy o materii, jaką kiedykolwiek stworzyła ludzkość. To odkrycie porządku ukrytego w różnorodności: Mendelejew i prawo okresowe odsłonią przed nami chemiczną architekturę świata.

W połowie XIX wieku chemia znalazła się w sytuacji paradoksalnej. Jej sukces eksperymentalny zaczął stawać się problemem poznawczym. W laboratoriach identyfikowano kolejne pierwiastki, udoskonalano pomiary mas atomowych i badano wartościowość oraz analogie reaktywności; rozwijała się spektroskopia, a chemia organiczna ujawniała coraz większą mnogość związków. Jednocześnie nie istniała jeszcze teoria tłumacząca, dlaczego pierwiastki wykazują powtarzające się podobieństwa właściwości. Nauka gromadziła fakty, lecz było ich już zbyt wiele, by mogły pozostać jedynie katalogiem. Problem chemii przesuwał się więc od pytania „jakie pierwiastki istnieją?” ku kwestii znacznie bardziej ambitnej: czy różnorodność pierwiastków jest przypadkowym zbiorem własności, czy powierzchnią głębszego porządku materii?

Było to pytanie całkowicie odmienne od alchemicznego, choć wyrastało z tej samej potrzeby znalezienia ładu pod wielością zjawisk. Alchemik poszukiwał zasady pozwalającej przekształcić jeden metal w drugi; chemik XIX wieku zaczął szukać reguły wyjaśniającej, dlaczego metale i niemetale są do siebie podobne w określonych grupach, dlaczego ich związki mają konkretne stechiometrie i dlaczego pewne cechy powtarzają się w regularnych odstępach.

Kamień filozoficzny miał być uniwersalnym narzędziem transformacji. Prawo okresowe okaże się czymś poznawczo potężniejszym: uniwersalnym narzędziem przewidywania własności materii bez konieczności wcześniejszego jej posiadania. Zanim jednak powstała tabela Mendelejewa, chemia musiała uporządkować własne podstawowe jednostki rachunku. W pierwszej połowie XIX wieku

nie istniała pełna zgoda co do relacji między atomami, cząsteczkami, równoważnikami chemicznymi i masami atomowymi. Hipoteza Avogadra oferowała możliwość rozdzielenia pojęcia atomu od cząsteczki, lecz przez dziesięciolecia jej potencjał nie był w pełni wykorzystany. Chemicy przyjmowali różne wzory dla tych samych związków, co prowadziło do wyznaczania sprzecznych wartości mas atomowych.

Problem nie sprowadzał się więc wyłącznie do niedokładności pomiarów. Dotyczył samej ontologii chemicznej: jeśli nie wiadomo jednoznacznie, ile atomów znajduje się w cząsteczce, nie można bezspornie ustalić względnej masy jednego atomu. Przełomowym wydarzeniem stał się kongres chemików w Karlsruhe w 1860 roku, zwołany m.in. po to, by ukrócić terminologiczny i pojęciowy chaos dotyczący atomów, cząsteczek, równoważników i nomenklatury. Sam kongres nie zakończył się wprawdzie triumfalnym uzgodnieniem wszystkich definicji, lecz wyznaczył kierunek zmian.

Prawo okresowe jako przejście od klasyfikacji do teorii predykcyjnej

Znaczenie tych prac ujawniło się w pełni później, gdy Stanislao Cannizzaro rozpowszechnił tekst wykorzystujący hipotezę Avogadra do uporządkowania mas atomowych i cząsteczkowych. Młody Dymitr Mendelejew, uczestniczący w zjeździe w Karlsruhe, należał do badaczy, na których taki sposób myślenia wywarł silne wrażenie. Z uporządkowanych mas atomowych skorzystał również Julius Lothar Meyer, rozwijając własną klasyfikację pierwiastków. Historia układu okresowego nie zaczyna się więc od genialnego olśnienia samotnego Rosjanina, lecz od wcześniejszej rewolucji metrologicznej: aby dostrzec regularność między pierwiastkami, chemicy musieli najpierw uzgodnić, co właściwie porównują. To przykład ogólniejszego mechanizmu rozwoju nauki. Regularność może istnieć w przyrodzie, lecz pozostawać niewidoczna, jeśli dane są uporządkowane według niewłaściwej skali. Gdy długości mierzy się różnymi jednostkami, liczby wydają się nieporównywalne; gdy masy atomowe są błędnie wyznaczone, okresowość pierwiastków może znikać w szumie. Zanim teoria odkryje porządek natury, nauka często musi stworzyć porządek własnych pomiarów. Metrologia nie jest zatem służebną techniką wobec wielkich idei; niekiedy stanowi warunek możliwości ich pomyślenia.

Mendelejew nie był pierwszym badaczem próbującym wykryć regularności między pierwiastkami. Johann Wolfgang Döbereiner już na początku XIX wieku zwracał uwagę na triady pierwiastków o podobnych własnościach, w których masa środkowego składnika była w przybliżeniu związana z masami dwóch pozostałych. W 1862 roku Alexandre-Émile Béguyer de Chancourtois układał pierwiastki według mas atomowych na helisie nawiniętej na walec, uzyskując przestrzenne

zestawienie powtarzających się cech. John Newlands sformułował następnie „prawo oktaw", zauważając okresowe powtarzanie podobieństw po uporządkowaniu pierwiastków według mas atomowych. Choć jego koncepcja została początkowo przyjęta z dużym sceptycyzmem przez Chemical Society, później Royal Society of Chemistry jednoznacznie uznało jego udział w rozwoju prawa okresowego. Ta sekwencja prób ma ogromne znaczenie dla filozofii odkrycia. Przełomy naukowe rzadko pojawiają się w intelektualnej próżni. Zanim ustabilizuje się dojrzały model, często istnieje wiele częściowo trafnych rozpoznań: ktoś zauważa podobieństwo, inny regularność liczbową, kolejny proponuje reprezentację geometryczną, a jeszcze inny reorganizuje masy atomowe. Ostateczny sukces przypada zazwyczaj temu badaczowi, który potrafi połączyć rozproszone intuicje w system zdolny nie tylko porządkować znane fakty, ale również stawiać ryzykowne przewidywania.

W tym właśnie miejscu pojawia się różnica między tabelą Mendelejewa a jej poprzedniczkami. Pracując nad podręcznikiem **Principles of Chemistry**, Mendelejew szukał naturalnego sposobu uporządkowania rosnącego zbioru pierwiastków. W 1869 roku przedstawił wersję systemu okresowego, którą następnie rozwijał; wydanie z 1871 roku prezentowało już grupy w układzie zbliżonym do formy rozpoznawalnej jako poprzedniczka nowoczesnej tablicy. Autor książki słusznie eksponuje rok 1869 oraz fakt pozostawiania przez Mendelejewa luk dla pierwiastków nieznanych. To właśnie owe luki zmieniły klasyfikację w teorię. Różnica jest zasadnicza.

Jeżeli klasyfikacja obejmuje wyłącznie znane obiekty, można podejrzewać, że została dopasowana do danych post factum. System Mendelejewa podejmował znacznie większe ryzyko: zakładał, że skoro regularność wskazuje na istnienie miejsca pozornie pustego, problemem nie musi być teoria – brakować może jeszcze obiektu w rzeczywistości poznanej przez człowieka. Luka w tabeli stawała się hipotezą empiryczną. Nauka dokonywała tu epistemologicznego odwrócenia: nie tylko fakty służyły do konstruowania systemu, ale system zaczynał wskazywać, jakich faktów należy szukać. Mendelejew określał niektóre przewidywane pierwiastki za pomocą sanskryckiego przedrostka **eka-**, oznaczającego „jeden", odnosząc je do pierwiastka znajdującego się w analogicznej pozycji systemu. Szczególnym przykładem było **eka-aluminium**. Przewidywał dla niego masę atomową w pobliżu 68, gęstość około 5,9–6 g/cm³, charakter trójwartościowy oraz określone właściwości tlenku i chlorku. Kiedy Paul-Émile Lecoq de Boisbaudran w 1875 roku odkrył spektroskopowo gal, wiele jego własności okazało się uderzająco zgodnych z przewidywaniami Mendelejewa; współczesne opracowania Royal Society of Chemistry zestawiają na przykład przewidywaną gęstość około 5,9 g/cm³ z wartością doświadczalną bardzo bliską tej liczbie. Znaczenie tego sukcesu należy rozumieć metodologicznie, a nie anegdotycznie. Mendelejew nie stwierdził po prostu, że „gdzieś istnieje jeszcze jakiś pierwiastek" – z systemu wyprowadził konkretny zestaw oczekiwanych własności.

Tym samym teoria wystawiała się na możliwość kompromitacji. Gdyby przyszły pierwiastek w przewidywanym miejscu miał zupełnie inne właściwości chemiczne, argument na rzecz okresowości zostałby osłabiony. Trafność predykcji galu, a następnie zgodność odkrytego skandu z **eka-borem** oraz germanu z **eka-krzemem**, radykalnie zwiększyły wiarygodność prawa okresowego. Do 1886 roku odkrycia tych pierwiastków należały do najważniejszych empirycznych argumentów przemawiających za systemem. Można powiedzieć, że w tym miejscu chemia osiągnęła formę przewidywania przypominającą sukcesy dojrzałej fizyki. Astronomia potrafiła obliczyć położenie niewidocznego jeszcze ciała niebieskiego na podstawie zaburzeń ruchu innych obiektów; chemia zaczęła przewidywać niewidoczne jeszcze pierwiastki z pustych pozycji struktury okresowej.

To jakościowo inny poziom wiedzy niż gromadzenie receptur. Alchemik mógł przewidywać rezultat konkretnej procedury na podstawie doświadczenia. Prawo okresowe pozwalało natomiast przewidywać własności rzeczy, której nikt jeszcze nie wyizolował. Właśnie dlatego układ okresowy jest czymś więcej niż poręcznym zestawieniem. Jest skondensowaną teorią relacji.

Struktura teoretyczna jako nadrzędna nad pomiarem

Położenie pierwiastka informuje o podobieństwie jego zachowania do innych elementów, typowej wartościowości czy charakterze tworzonych związków, a w obecnej postaci także o strukturze elektronowej. Współczesny uczeń może traktować tabelę jak zwykłą tablicę informacyjną w pracowni, lecz historycznie był to jeden z najbardziej niezwykłych sukcesów abstrakcji w naukach o materii: kilka dziesiątków substancji o skrajnie różnych cechach sprowadzono do struktury, w której sama pozycja zaczęła nieść konkretną informację o zachowaniu. Mendelejew wykazał przy tym cechę kluczową dla dojrzałego modelowania naukowego: gotowość do preferowania struktury teoretycznej nad pojedynczym pozornie sprzecznym pomiarem, jednak tylko tam, gdzie istniały mocne podstawy do podejrzewania błędu w danych. W niektórych miejscach odwracał kolejność sugerowaną przez ówczesne masy atomowe, gdyż podobieństwa chemiczne wskazywały, że ścisłe trzymanie się rosnącej masy prowadziłoby do absurdalnej klasyfikacji. Royal Society of Chemistry zauważa, że Mendelejew potrafił zignorować porządek mas atomowych, gdy właściwości chemiczne sugerowały lepsze umiejscowienie pierwiastka.

Autor podkreśla, że chemik nie znał jeszcze przyczyny tych wyjątków – właściwa zmienna porządkująca, czyli liczba atomowa, zostanie odkryta dopiero przez Moseleya. Jest to pouczający przykład relacji między teorią a pomiarem. Prosty empiryzm nakazywałby bezwzględnie przestrzegać zmierzonych mas; Mendelejew zaufał jednak spójności szerszego wzorca. Naukowa racjonalność nie polega bowiem na mechanicznym podporządkowaniu się każdej liczbie. Pomiar

może być błędny, źle zinterpretowany lub dotyczyć zmiennej, która nie jest kluczem do porządku systemu. Dojrzała nauka konfrontuje wiarygodność całej sieci dowodów.

Układ okresowy rozstrzygał również spory dotyczące mas atomowych niektórych pierwiastków. Jeśli dana wartość uniemożliwiała logiczne umieszczenie elementu w grupie substancji o podobnych właściwościach, Mendelejew sugerował rewizję pomiaru. Tym samym teoria klasyfikacyjna zaczęła wpływać na interpretację wyników eksperymentalnych. To kolejna oznaka dojrzałości nauki: różne poziomy wiedzy kontrolują się wzajemnie – chemia analityczna dostarcza danych systemowi okresowemu, a ten z kolei może wskazywać, że pewne dane wymagają ponownej weryfikacji.

Szczególnie interesujący był przypadek telluru i jodu. Tellur ma większą średnią masę atomową od jodu, choć w porządku chemicznym powinien występować przed nim. Gdyby masa atomowa była jedynym wyznacznikiem okresowości, taki przypadek stanowiłby kłopotliwy wyjątek; podobne napięcia dotyczyły i innych par. Dla Mendelejewa priorytet miało zachowanie chemiczne. Dla późniejszej fizyki atomowej te anomalie stały się tropem prowadzącym do odkrycia, że masa nie jest właściwym numerem identyfikacyjnym pierwiastka. Nieoczekiwane wyzwanie pojawiło się także wraz z odkryciem gazów szlachetnych. Argon, hel, neon, krypton i ksenon nie mieściły się początkowo w istniejących rodzinach chemicznych, gdyż ich niezwykle mała reaktywność utrudniała przypisanie ich do znanych wzorców wartościowości.

Od sztywności dogmatu do plastyczności struktury atomowej

Z perspektywy słabszego systemu nowe odkrycia mogłyby go rozbić. Układ okresowy okazał się jednak wystarczająco elastyczny, by przyjąć nową grupę. Royal Society of Chemistry zwraca uwagę, że odkrycia Williama Ramsaya z lat dziewięćdziesiątych XIX wieku początkowo stwarzały problem, lecz ostatecznie wzmocniły system okresowy, gdyż gazy szlachetne znalazły w nim naturalną, osobną kolumnę.

To rozróżnia płodną teorię od dogmatu. Dogmat traktuje anomalie jako zagrożenie, które należy ukryć. Płodna teoria posiada strukturę pozwalającą anomalie włączyć lub przekształcić się pod ich naciskiem. Każde rozszerzenie tabeli okresowej testowało zatem jej architekturę. Nowy pierwiastek nie był tylko dodatkowym rekordem w katalogu; był próbą generalności prawa.

Biografia Mendelejewa dostarcza zarazem dowodów na to, że naukowy porządek może współistnieć z bardzo nieuporządkowanym życiem człowieka. Autor książki wspomina skandal związany z jego

drugim małżeństwem i przytacza popularny bon mot przypisywany carowi o "jednym Mendelejewie". Choć sam skandal ma historyczne podstawy, efektownej carskiej sentencji nie należy traktować jako pewnego cytatu bez silniejszej dokumentacji. Wiadomo natomiast, że pierwsze małżeństwo uczonego było nieszczęśliwe i po wieloletniej separacji zakończyło się rozwodem, a w 1882 roku Mendelejew poślubił znacznie młodszą Annę Popową mimo kościelnych ograniczeń dotyczących ponownego małżeństwa, co wywołało publiczne kontrowersje.

Epizod ten nie ma bezpośredniej wartości dla teorii chemicznej, lecz znaczenia dla sposobu opowiadania historii nauki. Biografie wielkich uczonych często poddawano procesowi hagiografizacji: prywatne konflikty, ambicje, błędy i niewygodne poglądy znikały za pomnikiem "geniusza". Mendelejew jest przykładem tego, że intelektualna wielkość nie implikuje wzorcowości wszystkich innych decyzji człowieka. Co więcej, wybitny twórca prawa okresowego potrafił zachowywać sceptycyzm wobec idei, które później okazały się kluczowe dla wyjaśnienia jego własnego systemu. Royal Society of Chemistry odnotowuje jego opór wobec nowej fizyki elektronu i radioaktywności pod koniec życia. Historia nauki po raz kolejny podważa mit, wedle którego największy uczony jednej rewolucji automatycznie rozpoznaje wszystkie następne. Jest to problem głębszy niż indywidualny konserwatyzm.

Sukces teorii tworzy poznawczą inwestycję. Człowiek, który dzięki określonemu modelowi zbudował znaczną część swojego dorobku, może być szczególnie ostrożny wobec nowych koncepcji podważających jego założenia. Mendelejew porządkował pierwiastki jako trwałe indywidualności chemiczne; radioaktywność i odkrycie struktury subatomowej zaczynały natomiast sugerować, że atom nie jest ani niepodzielny, ani absolutnie niezmienny. Nowa fizyka nie tylko uzupełniała układ okresowy – podkopywała ontologię, w której pierwiastek chemiczny jawił się jako ostateczny poziom materialnej tożsamości.

W tym miejscu historia wykonuje niemal alchemiczną pętlę. Przez wieki uczeni odrzucali możliwość transmutacji metali postulowaną przez alchemików, ponieważ reakcje chemiczne nie zmieniały jednego pierwiastka w drugi. Tymczasem pod koniec XIX wieku badania promieniotwórczości zaczęły ujawniać, że pierwiastki rzeczywiście mogą ulegać przemianom. Nie następowało to jednak w tyglu dzięki kamieniowi filozoficznemu, lecz poprzez procesy zachodzące w jądrze atomowym, którego istnienia Mendelejew jeszcze nie znał. Zanim możliwe stało się takie rozumienie, trzeba było wykazać, że sam atom posiada strukturę. W 1897 roku J.J. Thomson, badając promienie katodowe, dostarczył przekonujących dowodów istnienia elektronu jako składnika materii.

Atom Daltona przestał być niepodzielnym końcem analizy. Pojawiła się nowa hierarchia: substancje składają się z atomów, lecz atomy same zawierają mniejsze składniki. Oznaczało to

radykalne przesunięcie w rozumieniu chemicznej tożsamości. Skoro elektron jest wspólnym składnikiem atomów różnych pierwiastków, różnica między złotem a miedzią nie może polegać jedynie na tym, że są zbudowane z całkowicie odmiennych, nieanalizowalnych "kulek".

Liczba protonów jako fizyczny fundament tożsamości pierwiastka

Ernest Rutherford wykonał kolejny krok. Doświadczenia nad rozpraszaniem cząstek alfa na cienkiej folii metalicznej, prowadzone przez Hansa Geigera i Ernesta Marsdena oraz interpretowane przez Rutherforda, doprowadziły na początku drugiej dekady XX wieku do sformułowania jądrowego modelu atomu. Większość objętości atomu okazała się praktycznie pustą przestrzenią w klasycznym geometrycznym sensie, podczas gdy niemal cała dodatnia masa i ładunek skupiały się w niezwykle małym jądrze.

Autor książki wiąże ten etap z przejściem od modelu Thomsona do Rutherforda. Określenie atomu jako „głównie pustej przestrzeni” wymaga jednak interpretacyjnej ostrożności. W mechanice kwantowej elektron nie jest planetą krążącą po klasycznej orbicie wokół maleńkiego słońca; są one opisywane przez stany kwantowe i rozkłady prawdopodobieństwa, a atomowa „pustka” nie jest po prostu metafizycznym nic. Mimo to różnica skal pozostaje zdumiewająca: promień jądra jest rzędy wielkości mniejszy od typowego rozmiaru całego atomu. Materia, która w codziennym doświadczeniu wydaje się zwarta, okazuje się strukturą, w której makroskopowa twardość wynika nie z mechanicznego styku pełnych kulek, lecz przede wszystkim z oddziaływań elektromagnetycznych oraz kwantowych zasad organizacji elektronów.

Dla chemii odkrycie jądra stworzyło nową zagadkę. Układ okresowy już działał – chemicy potrafili klasyfikować pierwiastki i przewidywać ich własności, lecz nie wiedzieli jeszcze, która konkretnie cecha atomu określa jego położenie w systemie. Masa atomowa korelowała z porządkiem okresowym, jednak liczne wyjątki dowodziły, że nie jest ona kluczem do tożsamości pierwiastka.

W tym miejscu pojawia się Henry Moseley. W 1913 roku badał on charakterystyczne promieniowanie rentgenowskie emitowane przez różne pierwiastki bombardowane elektronami. Zależność między częstotliwościami określonych linii rentgenowskich a kolejnością pierwiastków wykazała, że każdemu z nich odpowiada zasadnicza liczba całkowita, rosnąca krok po kroku. W nowoczesnym języku jest to liczba atomowa, utożsamiana z liczbą protonów w jądrze. Royal Society of Chemistry opisuje doświadczenia Moseleya jako rozstrzygające dla zrozumienia, dlaczego układ pierwiastków powinien być porządkowany według liczby atomowej, a nie masy atomowej. Autor

książki trafnie wskazuje rok 1913 oraz spektroskopię rentgenowską jako klucz do rozwiązania anomalii systemu Mendelejewa. Znaczenie tego odkrycia jest ogromne, gdyż przekształciło ono pozycję w tabeli z empirycznego porządku w cechę fizycznie zakotwiczoną w strukturze atomu. U Mendelejewa „numer" pierwiastka był przede wszystkim miejscem w sekwencji; po Moseleyu stał się miarą właściwości samego atomu.

To zasadnicza różnica ontologiczna. Jod nie znajduje się po tellurze dlatego, że wygodniej tak ułożyć tabelę, lecz dlatego, że posiada większy ładunek jądra. Masa atomowa może odbiegać od prostego porządku z powodu struktury izotopowej i relacji mas jąder, ale liczba protonów jednoznacznie określa tożsamość pierwiastka. Współczesny chemik może więc udzielić alchemikowi odpowiedzi, której nie mógł znać Mendelejew: pierwiastek nie jest określony przez barwę, gęstość, ciężar próbki ani nawet średnią masę atomową, lecz przez liczbę protonów w jądrze jego atomów. Złoto jest złotem, ponieważ Z = 79. Ołów jest ołowiem, ponieważ Z = 82. Jeśli chce się naprawdę przekształcić ołów w złoto, należy zmniejszyć liczbę protonów jądra o trzy. Żadne podgrzewanie, stapianie, destylowanie, rozpuszczanie czy chemiczne łączenie nie może tego dokonać, ponieważ procesy te reorganizują przede wszystkim elektrony i wiązania, a nie protonowy rdzeń atomu. W tym jednym zdaniu można skondensować kilka tysięcy lat historii poszukiwań.

Alchemik miał trafną intuicję, że metale są ze sobą strukturalnie spokrewnione; mylił się natomiast co do poziomu, na którym należało dokonać manipulacji. Mendelejew wykazał, że pierwiastki tworzą jeden uporządkowany system, a Moseley wskazał zmienną definiującą ich miejsce w tym systemie. Fizyka jądrowa pokaże następnie, że liczba ta może ulec zmianie – a więc prawdziwa transmutacja jest możliwa.

Tragiczny życiorys Moseleya dodaje do tej historii wymiar, którego nie da się sprowadzić do romantycznej legendy o utraconym geniuszu. W 1915 roku, mając zaledwie dwadzieścia siedem lat, zginął podczas kampanii na Gallipoli w czasie I wojny światowej. Autor książki przywołuje późniejszą ocenę Isaaca Asimova, określającą tę śmierć jako wyjątkowo dotkliwą stratę dla nauki. Niezależnie od retorycznej skali tej oceny fakt pozostaje przejmujący: badacz, którego prace doprowadziły do fizycznego ugruntowania prawa okresowego, zginął w wojnie, zanim mógł rozwinąć program badawczy odpowiadający skali swojego odkrycia. Historia Moseleya odsłania tym samym jeszcze jedną właściwość nauki: wiedza jest kumulatywna, lecz uczeni są biologicznie i politycznie krusi. Instytucja może przechować wynik eksperymentu, ale nie może odzyskać przyszłych pomysłów człowieka, który zginął. Wojna niszczy więc nie tylko istniejące laboratoria i ludzi; niszczy niepoznawalny zbiór odkryć, które nigdy nie zostaną dokonane. Nie sposób policzyć takich strat, ponieważ dotyczą one historii kontrfaktycznej, ale właśnie dlatego każda próba

sprowadzenia konfliktu wojennego wyłącznie do bilansu zabitych i zniszczonego majątku jest poznawczo niepełna.

Tożsamość jądrowa jako fundament transmutacji materii

Prawo okresowe, jądro atomowe i liczba atomowa tworzą jeden z najbardziej imponujących przykładów stopniowego pogłębiania wyjaśnienia w historii nauki. Mendelejew odkrył regularność, nie znając jeszcze jej mechanizmu; Moseley powiązał ją z fizycznym parametrem atomu. Dopiero mechanika kwantowa wyjaśniła, dlaczego wzrost liczby protonów powoduje okresowe powtarzanie się własności chemicznych: wraz ze wzrostem liczby atomowej elektrony zajmują kolejne stany i powłoki, a konfiguracja elektronów walencyjnych determinuje znaczną część podobieństwa pierwiastków. Tutaj pojawia się poznawczy paradoks.

Właściwości chemiczne pierwiastka zależą przede wszystkim od zachowania elektronów – zwłaszcza walencyjnych – lecz tożsamość pierwiastka określa jądro. Protony mówią, czym atom jest; elektrony w ogromnej mierze decydują, jak atom chemicznie się zachowuje. Takie rozdzielenie byłoby niewyobrażalne w dawnych teoriach jakości materii. Złoto może więc zawdzięczać swoją szlachetność i charakterystyczną barwę strukturze elektronowej ukształtowanej przez silnie naładowane jądro, podczas gdy jego elementarna tożsamość pozostaje określona liczbą 79 protonów. Układ okresowy okazuje się dzięki temu swoistym interfejsem między fizyką jądra a chemią elektronów. Każda kratka tabeli informuje: tu znajduje się określony ładunek jądra i wynikająca z niego struktura elektronowa, z której wyłaniają się typowe energie jonizacji, promienie atomowe, elektroujemność, stany utlenienia, reaktywność i charakter wiązań. To, co dla Mendelejewa było empiryczną regularnością, w świetle mechaniki kwantowej stało się konsekwencją dozwolonych stanów elektronowych.

Uderza to, jak daleko zaszła nauka od starożytnego warsztatu opisanego na początku tekstu. Rzemieślnik znał miedź, cynę, złoto i żelazo po barwie, ciężarze, kowalności i zachowaniu w ogniu. Alchemik próbował zmieniać ich jakości poprzez oczyszczanie i transmutację. Lavoisier ważył reagenty, Dalton wprowadził jednostki atomowe, Faraday związał materię z elektrycznością, Mendelejew dostrzegł okresowy porządek, a Moseley przeniósł numer pierwiastka do wnętrza atomu.

Każdy etap nie tyle usuwał poprzednią wiedzę, co przesuwał miejsce wyjaśnienia coraz głębiej pod powierzchnię obserwowalnego świata. Nie oznacza to jednak, że chemia została w tym momencie

zastąpiona przez fizykę. Wręcz przeciwnie – wyjaśnienie struktury atomu otworzyło chemię na poziom jeszcze bogatszy. Samo stwierdzenie liczby protonów nie wystarcza do wyjaśnienia geometrii cząsteczek, mechanizmów reakcji, katalizy, właściwości materiałów czy biologicznych funkcji związków. Redukcja do fizyki elementarnej nie zastępuje języka chemicznego, gdyż na wyższych poziomach organizacji pojawiają się regularności wymagające własnych pojęć. Nauka o materii ujawnia hierarchię poziomów: jądra, elektrony, atomy, wiązania, cząsteczki, fazy, materiały, komórki i organizmy. Powraca tu problem emergencji, obecny intuicyjnie już w dawnym doświadczeniu stopów. Brąz nie jest prostą sumą miedzi i cyny; cząsteczka wody nie posiada własności będących banalną średnią wodoru i tlenu; kryształ soli kuchennej ma cechy, których nie można odczytać z osobnego oglądania atomu sodu i chloru.

Głębszy poziom struktury wyznacza możliwości, lecz organizacja elementów tworzy własności nowego poziomu. Układ okresowy nie jest więc końcem wyjaśnienia chemii, lecz alfabetem, z którego natura buduje niezwykle złożone zdania. Co najbardziej zadziwiające, ów alfabet pozwolił wreszcie odpowiedzieć na najstarsze marzenie alchemików.

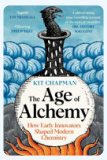
Jeżeli elementarną tożsamość metalu określa liczba protonów, to transmutacja wymaga zmiany jądra. A jądro – wbrew Daltonowi i sceptycyzmowi wielu dziewiętnastowiecznych chemików – rzeczywiście może się zmieniać. Radioaktywność, badania Rutherforda i Soddy'ego oraz rozwój fizyki jądrowej dowiodły, że natura sama dokonuje tego, czego przez stulecia człowiek bezskutecznie próbował w swoich piecach. Autor książki przywołuje anegdotę o Rutherfordzie i Fredericku Soddym, gdy podczas badań rozpadu promieniotwórczego pojawiło się określenie „transmutacja” – słowo przez wieki skompromitowane związkiem z alchemią. Niezależnie od dosłownego brzmienia późniejszych przekazów, sens historycznej ironii jest bezsporny. Nauka, budująca swoją nowoczesną tożsamość na dystansie wobec alchemii, odkryła, że jedna z najbardziej wyśmiewanych ambicji alchemików była zgodna z prawami natury. Jej realizacja wymagała jednak zejścia o kilka poziomów głębiej, niż mogli sobie wyobrazić.

W następnym etapie opowieści kamień filozoficzny zostaje zastąpiony jądrem atomowym. Radioaktywność pokazuje, że pierwiastki nie są wieczne. Rutherford i Soddy czynią transmutację faktem naukowym, a XX-wieczna fizyka uczy się nawet wytwarzać atomy złota. Zwycięstwo alchemicznego marzenia okazuje się jednak jego gospodarczą klęską: człowiek w końcu nauczy się produkować złoto właśnie w taki sposób, który uczyni produkowanie złota bardziej kosztownym niż samo złoto.

> Historia nauki zatacza tu przedziwną pętlę: nowoczesna fizyka zrealizowała marzenie alchemików o transmutacji metali, czyniąc ją faktem laboratoryjnym. Stało się to jednak

> w sposób ironiczny – koszt wytworzenia atomu złota w akceleratorze przekracza jego rynkową wartość. Okazało się zatem, że natura pozwala nam być alchemikami tylko pod warunkiem, że zrezygnujemy z chęci wzbogacenia się.

Inspiracje

[1]

"The Age of Alchemy" Kit Chapman

Profile Books(GB) | ISBN: 9781805221166

Dr **Kit Chapman** jest brytyjskim dziennikarzem naukowym, autorem i historykiem nauki. Uzyskał tytuł magistra farmacji na Uniwersytecie w Bradford i obronił doktorat z historii i filozofii nauki na Uniwersytecie w Sunderland. Chapman jest wykładowcą akademickim na Uniwersytecie Falmouth w Wielkiej Brytanii. Wcześniej pracował jako redaktor w Chemistry World i pisał artykuły do międzynarodowych wydawnictw, takich jak Nature, New Scientist, The Daily Telegraph i BBC Science Focus. Jego badania i publikacje zgłębiają historię chemii, odkrycia pierwiastków transuranowych oraz zrównoważoną inżynierię sportów motorowych. Jego reportaże zabrały go do ponad stu krajów na całym świecie, gdzie badał pionierskie osiągnięcia naukowe. Chapman jest powszechnie uznawany za swoją pracę polegającą na przekazywaniu przełomowych odkryć i złożonych idei naukowych szerokiej publiczności poprzez literaturę faktu i zaangażowanie społeczne.

*Dr **Kit Chapman** is a British science journalist, author, and historian of science. He earned a master's degree in pharmacy from the University of Bradford and completed his PhD in the history and philosophy of science at the University of Sunderland. Chapman serves as an academic lecturer at Falmouth University in the United Kingdom. He previously worked as an editor for Chemistry World and has written articles for international publications including Nature, New Scientist, The Daily Telegraph, and BBC Science Focus. His research and writing explore the history of chemistry, transuranic element discovery, and sustainable motorsport engineering. His reporting has taken him to over one hundred countries across the globe to investigate frontline scientific developments. Chapman is widely recognized for his work communicating historical breakthroughs and complex scientific ideas to broad public audiences through non-fiction literature and public engagement.*

Falmouth University

Literatura uzupełniająca

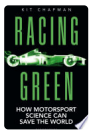
Książki

Książki autora i dzieła przywołane w tekście:

[1] **"Die Zeit Der Alchemisten"**

Kit Chapman

2026 | ISBN: 9783351042950

[2] **"Racing Green"**

Kit Chapman

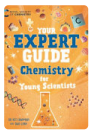
2022 | Bloomsbury Publishing | ISBN: 9781472982186

[3] **"Superheavy"**

Kit Chapman

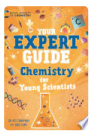
2019 | Bloomsbury Publishing | ISBN: 9781472953919

[4] **"Your Expert Guide: Chemistry for Young Scientists"**

Dr Chapman, Kit Chapman

2026 | Wayland | ISBN: 9781526327383

[5] **"Chemistry for Young Scientists"**

Dr Kit Chapman

2025 | Hachette UK | ISBN: 9781526327376

[6] **"The Periodic Table for Kids"**

Dr Kit Chapman

2025 | Hachette UK | ISBN: 9781526327345

Książki autorów przywoływanych i literatura pokrewna:

[7] **"The Forces of Matter"**

Michael Faraday

DigiCat

[8] **"A New System of Chemical Philosophy"**

John Dalton

[9] **"Experiments and Observations Relative to the Influence Lately Discovered by M. Galvani and Commonly Called Animal Electricity"**

Richard Fowler, Luigi Galvani

2022 | Legare Street Press | ISBN: 9781015889446

[10] "Experiments and Observations Relative to the Influence Lately Discovered by M. Galvani and Commonly Called Animal Electricity - Scholar's Choice Edition"

Both Consultant Radiologists at the Leeds General Infirmary and Senior Clinical Lecturers in Radiology Richard Fowler, Richard Fowler, Luigi Galvani

2015 | ISBN: 9781294952978

[11] "Consolations in Travel; or, The Last Days of a Philosopher"

Humphry Davy

[12] "Elements of Agricultural Chemistry"

Humphry Davy

[13] "Experimental researches in electricity"

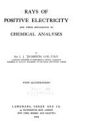
Michael Faraday

[14] "Notes on recent researches in electricity and magnetism"

J.J. Thomson

ISBN: 9781724269492

[15] "Rays of Positive Electricity and Their Application to Chemical Analyses"

J.J. Thomson

[16] "Essays biographical and chemical"

William Ramsay

2016 | Palala Press | ISBN: 9781355351535

[17] "Several Pages of Short Articles about Sir William Ramsay, Chemist Taken from Two 1904 Issues of Booklovers Magazine"

William Ramsay

1904

[18] "Modern chemistry"

William Ramsay

1901

[19] "Radio-activity"

Ernest Rutherford

Courier Corporation | ISBN: 9780486495859

[20] "On the Scattering of the [Alpha]-particles by Matter"

Hans Geiger

1908

[21] "An Electric Method of Counting the Number of Alpha-particles from Radioactive Substances"

Ernest Rutherford, Hans Geiger

1908

[22] "Risk"

Isaac Asimov

[23] "Youth"

Isaac Asimov

Namaskar Book

[24] "Gold"

Isaac Asimov

[25] "A New View of the Origin of Dalton's Atomic Theory"

Henry Enfield Roscoe, Arthur Harden

1896

[26] "John Dalton and the Atom"

Frank Greenaway

1966 | London : Heinemann

[27] "A New System Of Chemical Philosophy, Volumes 1-2"

John Dalton

2023 | Legare Street Press | ISBN: 9781021206558

[28] "Avogadro and Dalton"

Andrew Norman Meldrum

1906

Artykuły naukowe

Prace autorów przywoływanych w tekście:

[1] "Radiations from Radioactive Substances"

E. Rutherford, James Chadwick, Charles Drummond Ellis, M. L. Pool

1952 | American Journal of Physics | DOI: 10.1119/1.1933285

Źródło

[2] "Mechanistic photochemistry of acylsilanes. 2. Reaction with electron-poor olefins"

J. Christopher Dalton, Robert A. Bourque

1981 | Journal of the American Chemical Society | DOI: 10.1021/ja00393a049

Źródło

[3] "Molecular photochemistry. XLVIII. Type I and type II photochemical reactions of some five- and six-membered cycloalkanones"

J. Christopher Dalton, Keith Dawes, N. J. TURRO, D. S. Weiss, John A. Barltrop

1971 | Journal of the American Chemical Society | DOI: 10.1021/ja00755a016

Źródło

[4] "Mechanistic photochemistry of acylsilanes. 1. Reaction with alcohols"

Robert A. Bourque, Paul D. Davis, J. Christopher Dalton

1981 | Journal of the American Chemical Society | DOI: 10.1021/ja00393a048

Źródło

[5] "Molecular photochemistry. XXXIX. External heavy-atom-induced spin-obital coupling. Spectroscopic study of naphthonorbornanes"

Nicholas J. Turro, George J. Kavarnos, Theron M. Cole, Pierre Scribe, J. Christopher Dalton

1971 | Journal of the American Chemical Society | DOI: 10.1021/ja00733a045

Źródło

[6] "Commentary on the Effect of Electricity on Muscular Motion"

Luigi Galvani, Duane H. D. Roller

1954 | American Journal of Physics | DOI: 10.1119/1.1933610

Źródło

[7] **"Commentary on the effect of electricity on muscular motion : a translation of Luigi Galvani's De viribus electricitatis in motu musculari commentarius"**

Luigi Galvani, Robert Montraville Green

1953

Źródło

[8] **"Electricity [and] magnetism"**

Robert Leycester, Joseph Banks, Bern Dibner, Benjamin Franklin V, Luigi Galvani

1800 | DOI: 10.5479/sil.176937.39088003320207

Źródło

[9] **"On Artificial and Animal Electricity"**

Alessandro Volta, Luigi Galvani, Diana Soeiro

2013

Źródło

[10] **"Homage to M. De Saussure for his ascent to the summit of Mount Blanc and the experiments done there in the first part of August of 1987"**

Alessandro Volta

1998 | The Wordsworth Circle | DOI: 10.1086/twc24043815

Źródło

[11] **"An integrated forecasting system for air quality control"**

Claudio Carnevale, Elena De Angelis, Giovanna Finzi, Enrico Turrini, Marialuisa Volta

2019 | 2019 18th European Control Conference (ECC) | DOI: 10.23919/ecc.2019.8795890

Źródło

[12] **"Modern Aspects of the combined applications of Heat-Electricity-Mechanics"**

I. Lombardo, Accademia DI Scienze, E. Lettere, A. Volta, A. Scarpa

2017

Źródło

[13] **"I. The Bakerian Lecture. On some of the combinations of oxymuriatic gas and oxygene, and on the chemical relations of these principles, to inflammable bodies"**

Humphry Davy

1811 | Philosophical Transactions of the Royal Society of London | DOI: 10.1098/rstl.1811.0001

Źródło

[14] **"Researches, Chemical and Philosophical, Chiefly Concerning Nitrous Oxide, or Dephlogisticated Nitrous Air, and Its Respiration."**

Humphry Davy

2009

Źródło

[15] **"VIII. Some new experiments and observations on the combustion of gaseous mixtures, with an account of a method of preserving a continued light in mixtures of inflammable gases and air without flame"**

Humphry Davy

1817 | Philosophical Transactions of the Royal Society of London | DOI: 10.1098/rstl.1817.0009

Źródło

[16] **"XXIII. Electro-chemical researches, on the decomposition of the earths; with observations on the metals obtained from the alkaline earths, and on the amalgam procured from ammonia"**

Humphry Davy

1808 | Philosophical Transactions of the Royal Society of London | DOI: 10.1098/rstl.1808.0023

Źródło

[17] **"Experimental researches in electricity"**

Michael Faraday

1837 | Abstracts of the Papers Printed in the Philosophical Transactions of the Royal Society of London | DOI: 10.1098/rspl.1830.0051

Źródło

[18] **"I. Experimental researches in electricity.—Nineteenth series"**

Michael Faraday

1846 | Philosophical Transactions of the Royal Society of London | DOI: 10.1098/rstl.1846.0001

Źródło

[19] **"V. Experimental researches in electricity"**

Michael Faraday

1832 | Philosophical Transactions of the Royal Society of London | DOI: 10.1098/rstl.1832.0006

Źródło

[20] **"VI. Experimental researches in electricity.-Seventh Series"**

Michael Faraday

1834 | Philosophical Transactions of the Royal Society of London | DOI: 10.1098/rstl.1834.0008

Źródło

[21] **"Annuaire des sciences chimiques : ou Rapport sur les progrés des Sciences Naturelles presenté a L'Académie de Stokolm"**

Jöns Jakob Berzelius

1837 | Hispana

Źródło

[22] **"Sketch of a Course of Chemical Philosophy"**

Stanislao Cannizzaro

2017

Źródło

[23] **"From the Lone Sleeper to the Slumbering Masses"**

Matthew J. Wolf-Meyer

2012 | The Slumbering Masses | DOI: 10.5749/minnesota/9780816674749.003.0001

Źródło

[24] **"Chemical Consciousness"**

Matthew J. Wolf-Meyer

2012 | The Slumbering Masses | DOI: 10.5749/minnesota/9780816674749.003.0009

Źródło

[25] **"Julius Lothar Meyer: The Co-Discoverer of the Periodic System of Elements"**

J. L. Meyer

2019

Źródło

[26] **"Experiments in radioactivity, and the production of helium from radium"**

William Ramsay, Frederick Soddy

1904 | Proceedings of the Royal Society of London | DOI: 10.1098/rspl.1903.0040

Źródło

[27] "CXXII.—Some physical properties of radium emanation"

Robert Whytlaw Gray, William Ramsay

1909 | Journal of the Chemical Society Transactions | DOI: 10.1039/ct9099501073

Źródło

[28] "XCIII.—The chemical action of radium emanation. Part III. On water and certain gases"

Alexander Thomas Cameron, William Ramsay

1908 | Journal of the Chemical Society Transactions | DOI: 10.1039/ct9089300966

Źródło

[29] "A System of Inorganic chemistry"

W. Ramsay

2007 | Nature | DOI: 10.1038/044050a0

Źródło

[30] "LXXIX. The scattering of α and β particles by matter and the structure of the atom"

E. Rutherford

1911 | The London Edinburgh and Dublin Philosophical Magazine and Journal of Science | DOI: 10.1080/14786440508637080

Źródło

[31] "An electrical method of counting the number of α-particles from radio-active substances"

E. Rutherford, Hans Geiger

1908 | Proceedings of the Royal Society of London Series A Containing Papers of a Mathematical and Physical Character | DOI: 10.1098/rspa.1908.0065

Źródło

[32] "The scattering of α and β particles by matter and the structure of the atom"

E. Rutherford

2011 | The Philosophical Magazine A Journal of Theoretical Experimental and Applied Physics | DOI: 10.1080/14786435.2011.617037

Źródło

[33] "1H nuclear magnetic resonance spectroscopy of flavonoids and their glycosides in hexadeuterodimethylsulfoxide"

K. R. Markham, Hans Geiger

1993 | Springer eBooks | DOI: 10.1007/978-1-4899-2911-2_10

Źródło

[34] "Bryoflavone and Heterobryoflavone, Two New Isoflavone-flavone Dimers from Bryum capillare"

Hans Geiger, Wolfgang Stein, Rüdiger Mues, Hans Dietmar Zinsmeister

1987 | Zeitschrift für Naturforschung C | DOI: 10.1515/znc-1987-7-822

Źródło

[35] "The Geiger-Marsden Scattering Results and Rutherford's Atom, July 1912 to July 1913: The Shifting Significance of Scientific Evidence"

Thaddeus J. Trenn, Hans Geiger, Ernest Marsden, E. Rutherford

1974 | Isis | DOI: 10.1086/351219

Źródło

[36] "Impact of Science on Society"

Joanne Burke, Jack Bergman, Isaac Asimov

1985

Źródło

[37] "Asimov on Science Fiction"

Isaac Asimov

1981

Źródło

[38] "On the Reaction Inactivation of Tyrosinase during the Aerobic Oxidation of Catechol1"

Isaac Asimov, Charles R. Dawson

1950 | Journal of the American Chemical Society | DOI: 10.1021/ja01158a045

Źródło

[39] "Intra-atomic Charge"

Frederick Soddy

1913 | Nature | DOI: 10.1038/092399c0

Źródło

[40] "The Radio-Elements and the Periodic Law"

Frederick Soddy

1913 | Nature | DOI: 10.1038/091057a0

Źródło

[41] "Matter and energy"

Frederick Soddy

1912

Źródło

Artykuły naukowe autora:

[42] "SUPERHEAVY"

Kit Chapman

2019 | Bloomsbury Sigma eBooks | DOI: 10.5040/9781472974754

Źródło

[43] "The transuranic elements and the island of stability"

Kit Chapman

2020 | Philosophical Transactions of the Royal Society A Mathematical Physical and Engineering Sciences | DOI: 10.1098/rsta.2019.0535

Źródło

[44] "The oganesson odyssey"

Kit Chapman

2018 | Nature Chemistry | DOI: 10.1038/s41557-018-0098-4

Źródło

[45] "The first synthetic element"

Kit Chapman

2019 | Nature | DOI: 10.1038/d41586-019-00236-4

Źródło

[46] "Ei-ichi Negishi (1935–2021)"

Kit Chapman

2021 | Nature | DOI: 10.1038/d41586-021-01828-9

Źródło

[47] "Die Zeit der Alchemisten wie die moderne Chemie erfunden wurde"

Kit Chapman, Hans-Peter Remmler, Aufbau-Verlag

2026

Źródło

[48] "Alchemy: discredited pseudoscience or chemistry's worthy ancestor?"

Kit Chapman

2025 | Nature | DOI: 10.1038/d41586-025-03309-9

Źródło

[49] "The beams at the edge of physics"

Kit Chapman

2021 | Physics World | DOI: 10.1088/2058-7058/34/02/28

Źródło

[50] "Element Discovery and the Birth of the Atomic Age"

Kit Chapman

2021 | Perspectives on the history of chemistry | DOI: 10.1007/978-3-030-67910-1_13

Źródło

[51] "Elements of the Future"

Kit Chapman

2019 | Chemistry International | DOI: 10.1515/ci-2019-0406

Źródło

Treść tworzy Fundacja Dobre Państwo.
Redaguje i publikuje APA ONE, autorski system redakcyjny Fundacji oparty na AI.
APA ONE Publishing System
Fundacja Dobre Państwo © 2026
Article ID: 9e203d9a-3276-4273-acd3-b228d52741d6